

Предраг Драгутиновић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
pdragutinovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 27:248.4:27-277.2

ПРИМЉЕНО: 26. 02. 2016.

ОДОБРЕНО: 11. 02. 2016.

„Епистоларна биографија“

Још један покушај хронологијације посланица апостола Павла

Сажетак: Приложени рад расправља резултате књиге Дагласа Кембела *Framing Paul*. Кембел покушава да смести Павла у његов историјски контекст и да установи нову хронологију настанка његових посланица. Он одбацује традиционални приступ теми путем једне синтезе Дела апостолска и посланица, користећи само посланице као своје примарне изворе. Иако је Кембелова књига изузетно писана и интригантна, она тешко може заменити владајући концепт у новозаветној науци који се заснива уобичајеним методолошким претпоставкама попут псеудоепиграфије у Павловим посланицама и релевантности Дела апостолских за живот апостола Павла.

Кључне речи: Павле, хронологија, посланице, Дела апостолска

Покушаји* установљавања прецизне хронологијације настанка посланица апостола Павла су бројни.¹ Иако на основу тренутно расположивих текстуалних налаза и археолошких артефаката није могуће са сигурношћу успоставити след настанка посланица великог мисионара и богослова ране Цркве, не изостају нови покушаји који претендују макар на већу вероватноћу, односно бољу научну утемељеност од осталих.² Један од таквих новијих покушаја представља књига Дагласа Кембела (Douglas Campbell), *Уоквиравање Павла (Framing Paul)*³ који као уводни мото своје велике студије наводи

---

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у 20. веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Из непрегледне литературе на ову тему издвајамо А. Suhl, *Paulus und seine Briefe: ein Beitrag zur paulinischen Chronologie*, Gütersloh, 1975; R. Jewett, *Dating Paul's Life*, London, 1979; G. Lüdemann, *Paulus, der Heidenapostel, Band 1: Studien zur Chronologie*, Göttingen, 1980; O. Wischmeyer (прир.), *Paulus. Leben – Umwelt – Werk – Briefe*, Tübingen/Basel, 2006; F. W. Horn (прир.), *Das Ende des Paulus: Historische, theologische und literaturgeschichtliche Aspekte*, BZNW 106, Berlin, 2001; E.-M. Becker – P. Pilhofer, *Biographie und Persönlichkeit des Paulus*, WUNT 187, Tübingen, 2005.

² Уп. покушаје хронологијације код П. Драгутиновић, *Основи новозаветне науке I: Увод у Нови Завет*, Београд, 2010. Уп. такође Е. Ebel, *Das Leben des Paulus*, у: Wischmeyer (прир.), *Paulus*, 83–96.

³ D. A. Campbell, *Framing Paul. An Epistolary Biography*, Grand Rapids MI/Cambridge U. K., 2014, XIX-XX: “I have titled this project ‘Framing Paul’ drawing on a useful methodological in-

речи светог Јована Златоустог: „Нека нико ово не сматра узалудним радом, нити ово истраживање као знак испразне радозналости, пошто је познавање хронолошког следа посланица од велике помоћи приликом њиховог проучавања.“⁴ Ова констатација Светог Јована се увек изнова обистињује у егзегетској пракси. Тумачење посланица апостола Павла, уочавање његових теолошких ставова и разумевање начина на који он приступа конкретним изазовима за теолошко мишљење, у великој мери зависи од тога како се схвата хронолошки след његових посланица.⁵ Додатни проблем у савременим истраживањима у погледу хронологизације посланица апостола Павла представља тема псеудоепиграфије у *Corpus Paulinum*.⁶ Значајан број посланица чији се аутор представља као Павле данас се сматрају псеудоепиграфским списима, што уноси додатне потешкоће у покушаје хронологизације. Циљ приложеног рада је да скицира основне карактеристике поменути студије Дагласа Кембела и критички сагледа поједине увиде изнесене у њој.⁷

Већ поднаслов студије – *Еѿисѿоларна биоѿрафија* – маркира пут којим аутор жели да иде. Он жели да скицира једну биографију апостола Павла на основу његових посланица. Да би се тако нешто извело, потребно је најпре позиционирати се у погледу теме аутентичности, односно псеудонимности појединачних посланица. Аутор сматра да се у савременој новозаветној науци олако претпоставља да су поједине посланице псеудоепиграфског карактера, док се сама тема аутентичности не истражује у довољној мери. Истраживачи се наиме врте у зачараном кругу података из посланица и закључака које изводе. На пример, често се теологија узима као критеријум аутентичности, у смислу да се једна посланица проглашава неаутентичном због тога што се њена теологија знатно разликује од теологије апостола Павла коју срећемо у аутентичним посланицама. Међутим, пре него што утврдимо аутентичност једне посланице, сматра аутор, ми не знамо каква је то Павлова теологија. Ми не знамо шта је он могао да каже, а шта не. Стога је важно да се једна посланица не проглашава неаутентич-

---

sight from Derrida ... He is suggesting here that the way we frame the object of our investigation inevitably controls what we see, but the biases and interpretative acts involved with this framing tend to be hidden unless we name them explicitly. They often hide in Pauline investigation, as elsewhere, under the ostensibly neutral notion of ‘context’. But every constitution of a historical context is itself an interpretative act — an act of framing.”

⁴ О раду Јована Златоустог на хронологизацији посланица апостола Павла уп. К.Ј. Белезос, *Χρυσόστομος καὶ Ἀπόστολος Παῦλος: Ἡ χρονολογικὴ ταξινόμηση τῶν παύλειων ἐπιστολῶν*, Атина, 2005.

⁵ Уп. U. Schelle, *Wandlungen im paulinischen Denken*, SBB 137, Stuttgart, 1989.

⁶ Уп. зборник радова на ту тему К. Kertelge (прир.), *Paulus in den neutestamentlichen Spätschriften. Zur Paulusrezeption im Neuen Testament*, QD 89, Freiburg/Basel/Wien, 1981.

⁷ Од рецензија књиге наводимо две J. Libby, *JGRChJ* 10 (2014) 68–73 и P. Foster, *Expository Times* 127/1 (2015), 38. Опширну научну расправу написао је T. Nicklas, *Framing Paul? – Eine Diskussion mit Douglas Campbell*, *ASE* 32/2 (2015), 381–392.

ном на основу теологије пре него што се одлучи које посланице чине Павлову биографију на основу које се, потом, може реконструисати Павлова аутентична теологија.⁸

Аутор сматра да је важно да се изнова преиспитају традиционални аргументи против Павловог ауторства појединих посланица, и то тако што ће се најпре установити једна Павлова биографија на основу које ће се онда одлучивати о аутентичности или неаутентичности појединачних списа. Тако, на пример, аргумент другачије теологије или другачијег стила, морају иницијално бити искључени из конструисања критичке биографије апостола Павла. Важно је, дакле, да се у установљавање биографије крене тако што ће се у обзир узети свих 13 посланица које носе Павлово име (Посланица Јеврејима не садржи име аутора, Јев 1,1–4). На тај начин се захтев самих текстова узима озбиљно и прекида се са устаљеном праксом традираних научних резултата који се не преиспитују изнова. Аутор сматра да сваки биограф апостола Павла, уместо да отпочне своје истраживање са сумњом у аутентичност појединих посланица, треба најпре да се држи максиме да свака посланица „мора бити сматрана невином док се не докаже да је крива“. Сходно томе, аутентичност – пошто се аутор представља као Павле – мора бити претпоставка од које се креће, а псеудоепиграфски карактер списка тек мора бити доказан на разним нивоима.⁹

У том смислу аутор најпре успоставља два критеријума на основу којих дискутује ауторство појединачних посланица. То су унутрашњи критеријум, који се односи на то да ли одређена посланица „пасује“ у критички реконструисану биографију, а који аутор теоријски развија нарочито у 5. и 6. глави књиге, и спољашњи критеријум, који се односи на прве збирке апостолових посланица (Маркионов Апостол, латински пролози). Почнимо од унутрашњих критеријума. 1) Први унутрашњи критеријум аутор назива „immediate implied exigence“, који можемо превести као критеријум „непосредно имплициране потребе“, у смислу да су одређени искази „изнуђени“ конкретним животним контекстом.¹⁰ Наиме, све Павлове посланице су директан одговор на реалну, конкретну ситуацију у којој се налази он и његове црквене заједнице. Све оне су настале као плод „потребе“ („exigency“). Ситуације са којима се апостол суочава су имплициране у тексту, тако да у посланицама имамо одређену ситуацију и одговор на њу – оба момента „пасују“ („fit together“). Код псеудоепиграфије ствари стоје другачије. Аутори који се лажно представљају морају увек да дају одговоре на замишљене потребе или да замишљају саме потребе, чинећи при томе

⁸ Campbell, *Framing Paul*, 410.

⁹ Исто, 25: “We must make a case for exclusion with respect to each putative Pauline letter; epistolary data is in effect innocent until proved guilty. Consequently, all thirteen letters in the canon bearing Paul’s name must be carefully evaluated for their authenticity during framing.”

¹⁰ Исто, 108–111.

мање или веће грешке. Ове грешке се уочавају приликом дубље анализе текста. Све посланице дакле треба да прођу овај тест „непосредно имплициране потребе“. На тај начин се може утврдити њихова аутентичност или псеудонимност. 2) Други унутрашњи критеријум је везан за адекватност једне посланице са остатком израђене, критичке, епистоларне биографије. Да ли она пасује (fit) у ту биографију? Аутентичне посланице апостола Павла по правилу „пасују“ у биографију која се може реконструисати, као делићи који се склапају у мозаик. Кључни текстови на основу којих се гради епистоларна биографија апостола Павла су посланице Римљанима, 1. и 2. Коринћанима, Галатима и Филипљанима. Захваљујући аутобиографским подацима у тим текстовима нама су позната две етапе апостоловог живота, непосредно пре и после његовог обраћења, око 33–37. год. и година кризе 51. коју је провео у заједницама на Медитерану. Псеудоепиграфи у начелу не пасују у ову критичку реконструкцију, нити прате ову динамику. Често се чини да они одговарају на неку реалну ситуацију из Павловог живота, али даље проучавање углавном покаже да то није тако.¹¹ 3) Следећи критеријум су статистички показане варијације у стилу. Варијације и разлике у стилу по себи нису од велике помоћи и често могу бити ствар укуса појединачних тумача. Стога, сматра аутор, једине меродавне разлике у стилу су оне до којих се долази статистиком („stylostatistical approach“). Наиме, софистицирана статистика може указати на алармантне разлике у стилу, које пак упућују на псеудоепиграфију.¹² 4) У псеудоепиграфским посланицама налазе се грешке. Аутор ове грешке назива „telltale slips“, „smoking guns“, које упућују на то да је у тексту неки анахронизам. Дobar пример за такво „исклизнуће“ је 1Тим 5,18 где се Лк 10,7 цитира као Писмо („јер Писмо говори ... радник је достојан своје плате“).¹³ Павле свакако није могао имати пред собом Еванђеље по Луки, а још мање је могао такав текст сматрати Писмом. Очигледно је да „фиктивни“ Павле овде прави грешку.¹⁴

Наведени унутрашњи критеријуми се потом могу упоредити са спољашњим критеријумима заснованим на раним сведочанствима збирки посланица апостола Павла. Овде је важан Маркионов *Ајосџоликон*, рана збирка која садржи десет Павлових посланица, без три Пастирске. Маркионов *Ајосџоликон* је настао половином 1. века и вероватно није био прва збирка Павлових посланица. Тих десет посланица су већ постојале у виду неке збирке. Могуће је да је пре његове постојало више збирки; можда чак и седам писама за седам Цркава у Откровењу (Отк 1–2) јесу

¹¹ Исто, 12.

¹² Исто, 211.

¹³ У оба случаја је ó ἐϋάτης. Читаоце Синодског превода не треба да збуњује што се на једном месту преводи „посленик“ (Лк 19,7), а на другом „радник“ (1Тим 5,18). У питању је недоследност.

¹⁴ Campbell, *Framing Paul*, 361–363.

нека врста реакције на збирку од седам Павлових посланица. За аутора је веома битно управо да збирка од десет посланица „пасује“ у апостолову реконструистану биографију. Ради се наиме о десет посланица заједници („communal letters“) од којих свака носи Павлово име као аутора. Аутор сматра да је могуће да је Маркион наследио збирку следећег редоследа Галатима, 1. и 2. Коринћанима, Римљанима, 1. и 2. Солуњанима, Лаодикијцима, Колошанима, Филимону и Филипљанима. Овако груписање посланица, посведочено у латинским пролозима, сугерише у ствари биографски поредак, пошто су посланице груписане по месту настанака: у Ефес (Гал, 1Кор), у Троаду (2Кор), у Атину (Рим, 1. и 2. Сол) и у затим поново у Ефес где се Павле налази у сужањству (Лаодикијцима, Кол, Флмн) и коначно у Рим (Фил).¹⁵

На основу комбинације унутрашњих и спољашњих критеријума аутор долази до следећег броја аутентичних Павлових посланица: Римљанима, 1. и 2. Коринћанима, Галатима, Лаодикијцима (Ефесцима), Филипљанима, Колошанима, 1. и 2. Солуњанима и Филимону. Занимљиво је да аутор сматра да је посланица Ефесцима у ствари посланица Лаодикијцима која се помиње у Кол 4,6.¹⁶ Свих дакле десет посланица аутор сматра аутентичним, што представља једну алтернативну позицију у савременој новозаветној науци. У случају Пастирских посланица, њихово одсуство из Марконовог *Ајосџоликона* указује на њихов касни настанак, односно псеудонимност. У комбинацији са унутрашњим критеријумима аутор долази до закључка да су Пастирске посланице (мада је то у случају 1Тим и Тит очигледније, мање пак очигледно у случају 2Тим) псеудоепиграфи који су настали после средине 2. века да би понудили једно правоверно читање Павлових посланица. Да би поткрепио овако касно датирање Пастирских посланица, аутор мора да се суочи са аргументом да њих цитира Поликарп Смирнски који је пострадао знатно раније. Поликарп у својој посланици *Филијљанима* заиста често алудира и цитира Пастирске посланице, а претпоставља се да је онстрадао негде у исто време кад и Игњатије (110 – 118. год). Аутор, међутим, сматра да се читав други део ове посланице може сматрати неаутентичним, тј. каснијом дорадом. Слично је и питање „средње рецензије“ Игњатијевих посланица. Стога се, сматра аутор, може закључити да су Пастирске посланице настале средином 2. века као реакција на Маркиона и друге јеретике.¹⁷

Следствено свему наведеном, епистоларна биографија апостола Павла може се дакле представити на следећи начин:

Пре 34. Савле је фарисеј и гонитељ Цркве; у првој половини 34. догађај на путу за Дамаск; 34 – 36. Павле мисионари у пределима Дамаска и Ара-

¹⁵ Исто, 34–43.

¹⁶ Исто, 309–338.

¹⁷ Исто, 403.

бије; касне 36. бег из Дамаска и прва посета Јерусалиму, потом деловање у Сирији и Киликији, као и Антиохији, која траје до 38; почетком 40. Гај Калигула обесвећује храм у Јерусалиму; 40–42. мисија у Македонији (Филипи и Солун), мисија у Ахаји (Атина, Коринт), Тимотејева посета Солуну и настанак 1. и 2. Солуњанима; 43–49. период интензивних путовања, мисија у Илирику, Галатији, Мезији, Тракији, Витинији, Понту и Кападокији, као и друга посета Коринту; 49–50. конфликт у Антиохији (Гал 2,11–14), друга посета Јерусалиму, 13 година после прве и договор о сакупљању помоћи за сиромашне у Јудеји; средином 50. повратак преко Егеја у Галатију и Антиохију и заробљеништво (вероватно у Апамеји), оснивање заједнице у Колоси, посланице Ефесцима (Лаодикијцима), Колошанима и Филемону, ослобађање и оснивање заједнице у Ефесу; касне 50. писмо у Коринт (изгубљено), Аполос у Коринту; зима 50.–51. писмо Коринћана Павлу и неформална сазнања о стању у Коринт; пролеће 51. настанак 1. Коринћанима која је „посланица у сузама“ (2Кор 2,4), посета „превеликих апостола“ Коринту, Павлов одлазак из Ефеса у Троаду и Македонију; лето 51. сусрет са Титом у Македонији и настанак 2. Коринћанима, Титов одлазак у коринта са 2. Кор и Павлова трећа посета Коринту; 51–52. посланица Филипљанима (Фил 3,2 – 4,3), поновно заточеништво, Епафродитова посета и остатак посланице Филипљанима, Тимотејева посета Филипима и ослобађање из заточеништва; пролеће 52. посланица Римљанима, посета Јерусалиму, заробљеништво и депортација у Рим. Из свега произлазе закључци који доводе у питање многе досадашње поставке у новозаветној науци, када је реч о апостолу Павлу: било је најмање шест мисионарских путовања апостола Павла, мисија у Македонији и Ахаји претходила је мисији у Галатији, „посланица у сузама“ је у ствари 1. Коринћанима, противници у Филипима су исти они као у Галатима и Римљанима, али различити од оних у 2. Коринћанима, заробљеништво које се помиње у Филипима је било у Коринту, док је колошанско сужањство било у Апамеји, свих десет посланица (осим Пастирских) треба сматрати Павловим делима итд.¹⁸

Из свега наведеног јасно је да је аутор „ставио мачку међу голубове“, како је прокоментарисао књигу Џон Баркли (John Barclay, Durham). Очигледно је да је аутор унео додатну пометњу на ионако несигурно поље студија о апостолу Павлу. Став који се најчешће среће међу савременим новозаветницима је да се само седам посланица може са сигурношћу приписати апостолу Павлу (Рим, 1. и 2. Кор, Гал, Фил, 1. Сол, Флмн), док се остале сматрају девтеропавловским, односно псеудоепиграфима (2. Сол, Кол, Еф, Паст).¹⁹ О питању редоследа настанка ових седам посланица постоје мања одступања код научника – нарочито у погледу Фил – мада се у основи прати устаљени

¹⁸ Исто, 412–114.

¹⁹ Нпр. U. Schnelle, *Einleitung in das Neue Testament*, Tübingen, 2007, 50.

редослед: 1. Сол – 1. Кор – 2. Кор/Гал – Флмн – Рим, док се Фил смешта или негде у средину (мада је вероватно реч о компилацији различитих писама) или на крај, после Рим. Јасно је, дакле, да аутор у потпуности ремети овај „устаљени“ поредак и наново отвара тему времена настанка и аутентичности посланица апостола Павла. Може се констатовати да је читав животни пут апостола Павла померен знатно уназад у поређењу са класичним стањем у новозаветној науци.

Студија *Framing Paul* је јединствен покушај скицирања биографије апостола Павла.²⁰ Опширна излагања, форензичка анализа текстова посланица и укључивање ванбиблијских извора, чине ово дело са становишта струке озбиљним научним подухватом. Како се може сагледати читав пројекат „епистоларне биографије“ када је реч о апостоу Павлу?

Читав концепт је суштински везан за хронологизацију посланица и почива на констатацији аутентичности оних списа који се углавном сматрају псеудоепиграфским. Стога све зависи од тога да ли аутор износи довољно убедљиве доказе за аутентичност посланица. Већ критеријум „непосредно имплициране потребе“ показује се као упитан, најпре због тога што „непосредно имплицирана потреба“ може бити фиктивна, тј. не мора се темељити на реалној ситуацији аутора списа који се представља као Павле, већ може „имитирати“ неку „непосредно имплицирану потребу“ из прошлости, која је позната аутору псеудоепиграфског списа (нпр. поздрави и сл.). Не мора да значи да псеудоепиграфи овде греше, већ се води рачуна о детаљима да би се прикрио псеудоепиграфски карактер. Друго, „непосредно имплициране потребе“ подразумевају одговор на конкретну животну ситуацију, како наводи сам аутор. Међутим, о тој животној ситуацији се може говорити само на основу текста, тј. она не постоји ван текста, уколико немамо компаративних извора. Зачарани круг „епистоларне биографије“ је евидентан: из посланица се креира биографија, да би се та иста биографија поново примењивала на посланице.

Надаље је упадљиво је да овај пројекат функционише без Дела апостолских као извора за живот апостола Павла.²¹ Свесна одлука аутора да укључи Дела апостолска и његова најава да ће их посебно обрадити, остављају

²⁰ Аутор свој концепт у великој мери заснива на поставци да посланице треба да буду једини релевантан извор за проучавање апостола Павла који заступа John Knox, *Chapters in a Life of Paul*, London 1950, ²1987 (уп. Campbell, *Framing Paul*, 19–36).

²¹ Исто, 20–21: “The data concerning Paul in the book of Acts, the second principal historical reservoir for his life, is something of an unknown quantity. We do not know who wrote Acts, when, where, or – perhaps most importantly – why ... The Acts data is initially opaque, irrespective of what we make of Paul. It could be spun out of thin air, for all we know.” Критику овог поступка види код Libby, 73; Nicklas, *Framing Paul?*, 389–392. Никлас сматра да је несхватљиво не само игнорисање Дела апостолских као извора за живот апостола Павла, већ и других секундарних хришћанских извора попут исказа о Павлу у 1. Климентовој посланици Коринћанима или апокрифним Делима Павловим (стр. 390).

читав покушај недореченим.²² Чему свођење покушаја хронологизације само на посланице, када постоје и Дела апостолска која јесу извор од другог степеног значаја у односу на посланице, али су ипак прва биографија апостола Павла заснована на писаним изворима и евентуално личном сведочењу.²³ Уколико би се подаци из овог ранохришћанског списка укључили у хронологизацију слика постаје подједнако кохерентна, али знатно другачија од оне коју прилаже Кембел.

Све у свему, истраживања живота и дела апостола Павла су обogaће-на још једном занимљивом студијом. Не чини се, међутим, да ће досадашњи резултати њоме бити пољуљани, нити да она поседује доказну моћ да промени парадигму у проучавањима посланица апостола Павла. „Епистолска биографија“ је херменутички проблематичан концепт и у основи непотребан. Профилисано читање Дела апостолских, као и суочавање са псеудоепиграфским карактером појединих посланица,²⁴ и даље остају неизоставни методолошки кораци у изналажењу једне историјски поуздане биографије апостола Павла.

“An Epistolary Biography”.

A New Attempt of Chronology of the Epistles of Paul

Summary: The contribution discusses the outcomes of Douglas Campbell's book *Framing Paul*. Campbell seeks to situate Paul within his historical context and to establish a new chronology of his epistles. He rejects the traditional approach to the theme through an Acts-Epistles synthesis, by utilizing only the epistles as his primary source material. Although the Campbell's book may be considered as well written and intriguing, it hardly can replace the concept which prevails in the New Testament scholarship, a concept based on the conventional methodological assumptions like pseudoepigrapy in Pauline epistles and the relevancy of the Acts for the investigation of the life of Paul.

Key words: Paul, Chronology, Epistles, Acts

²² Аутор на неколико места најављује рад на Делима апостолским, нарочито укључивање „ми-места“, која сматра примарним извором (стр. 22) у једној посебној студији: “This frame will be supplemented in due course by a consideration of the evidence in Acts” (стр. 410).

²³ О диференцираном приступу Делима апостолским као извору за живот и рад апостола Павла уп. К. Löning, *Paulinismus in der Apostelgeschichte*, у: Kertelge (прир.), *Paulus*, 202–234; D. Marguerat, *Paul in Acts and Paul in His Letters*, WUNT 310, Tübingen, 2013, нарочито опширан списак литературе стр. 259–279.

²⁴ Nicklas, *Framing Paul?*, 384–389, на примеру прескрипта 2. Солуњанима демонстрира могуће приступе теми псеудоепиграфије овог текста, указујући на моменте које Кембел не укључује у своју анализу.